

Het HUMANISME in deze tijd,
door prof. mr. H.R. Hoetink

In Amsterdam werd op 17 Februari het Nederlands Humanistisch Verbond opgericht. Dit Verbond is een uiting van de hernieuwde bewustwording van dát deel van ons volk, dat zich, niet uitgaande van het bestaan van een persoonlijk God, wenst te organiseren op grond van zijn levensbeschouwing. Het Verbond wil sociaal en geestelijk leiding geven aan het buitenkerkelijke deel van ons volk. Men heeft dit Verbond zien groeien in ons volksbestaan. Nu het eindelijk tot stand is gekomen, is het zaak het Humanisme nader te omschrijven en in haar wezen te zien, Prof. Hoetink, voorzitter van het Verbond, geeft in het onderstaande artikel zijn openingsrede op het oprichtingscongres weer, waarin hij grenzen en taak van het Humanisme in deze tijd aangaf.

Het woord Humanisme is zeer geschikt tot het wekken van misverstand. De verbinding met humaan in de betekenis van zachtmoedig en humanitair dat doet denken aan menslievend kan verleiden tot de gedachte dat humanisme iets als een zachtmoedige mensenliefde zou zijn. Kennen niet de Fransen een spotnaam Humanitarisme voor het verkondigen van allerlei schone theorieën over het welzijn der mensheid en zou humanisme zo niet iets als half zachtheid kunnen betekenen? Ik vermeld dit gevaar alleen om het met alle kracht af te wijzen. Humanisme in de zin van het Humanistisch Verbond, dat op 17 Februari is opgericht, heeft als zodanig met humanitair alleen etymologische verwantschap, Ons Humanisme heeft niets te maken met zachtmoedigheid tegenover hen die zich in heden of verleden misdroegen, ook niet tegenover hen die zich in een zeer recent verleden misdroegen; evenmin als wij als Humanist voorstander zijn van vegetarisme of dierenbescherming, al moeten onze tegenstanders nu weer niet beweren dat wij dus voor dierenmishandeling zijn!

Een ander misverstand van het woord Humanisme komt uit een heel' andere hoek. Het bestaat bij die mensen die ons bij uitsluiting wenselijk bezig te zien met de studie der Griekse en Latijnse schrijvers, bij voorkeur uit pas ontdekte handschriften en ons bovendien liefst zouden willen verwijzen naar onze juiste plaats, in de 14e en 15e eeuw. Dit is een overschatting van de historische betekenis van .de term Humanisme, die bedenkelijke gevolgen heeft. Want het spreekt wel van zelf dat allerlei vragen die het Humanisme in de toekomst veelvuldig zullen bezighouden (als allereerst de centrale vraag naar de verhouding van Humanisme en Christendom, maar ook die naar een humanistische anthropologie, de vraag hoe het humanisme staat tegenover het leven, of het optimistisch of pessimistisch is, hoe het staat tegenover vragen van ras en nationaliteit, en zo meer) van vragen van bezinning worden teruggebracht tot historisch feitelijke, indien wij bij Humanisme alleen willen denken' aan de herleefde studie der bonae litterae in de tijd van de Renaissance.

Wortels van het Humanisme.

Deze opvatting van het woord Humanisme legt zich niet alleen ten onrechte op een

historische periode vast, maar verliest bovendien uit het oog dat zelfs toen het wezenlijke niet lag' in de hernieuwde studie van de Griekse en Romeinse schrijvers als zodanig. Het Humanisme is enerzijds ouder, anderzijds jonger dan de Renaissance, het is oud, ouder dan het Christendom, maar nog springlevend. Bij de Grieken liggen de wortels van de, logos-idee, van de opvatting van het goddelijke als het geestelijk redelijke. Zowel voor de Griekse architectuur als voor de beeldende kunst is het beeld van de mens fundamenteel. De Griekse kunst vertolkt een ideaal mensbeeld, een zeer bepaalde kijk op geest en leven en dit maakt haar tot een eenheid, van de oudste beelden tot de latere hellenistische scholen. Het is de, Griekse comédie-dichter Menander, die in één enkele versregel erin geslaagd is op eenvoudige en onnavolgbare wijze de grondslag van elk toekomstig of verleden Humanisme met alle meeklinkende tonen van humanisten samen te vatten in de versregel:

"Hoe schoon is de, mens als hij waarlijk mens is".

Het specifiek menselijke element het eerst te hebben onderkend, blijft de onvergankelijke roem van de oudheid en daarom en alleen daarom waren de klassieke geschriften voor de humanisten de Renaissance en zijn ze nog voor ons, de bonae litterae, de goede letteren.

Het gemeenschappelijk front van christen en humanist.

Het is hier de plaats niet om uitvoerig na te gaan hoe het Humanisme der Renaissance dat aldus bij het antieke mens-ideaal en bij de Romeinse humanitas idee aanknoopt, langzamerhand meer en meer los raakte van het Christendom en tenslotte van elke bovenzinnelijkheidsgedachte. Dit radicale moderne Humanisme schijnt wel typisch een product van de sinds Descartes overheersende ideologie van de in het denken gefundeerde menselijke zelfstandigheid, een beschouwingwijze, waarin alles van de vrij-denkende mens uit wordt gezien en aan geen gezag van "buitenaf" wordt onderworpen.

Doch wat deze geheel op zichzelf gestelde mens ook in dit radicale Humanisme steeds heeft vastgehouden is de intuïtieve zekerheid van het onderscheid tussen goed en kwaad: zo autonoom kan de mens niet worden, dat hij deze norm niet als een eis ondervond en aanvaardde. Waar men ook dit prijsgeeft, treedt men buiten de grenzen van het Humanisme. De humanist blijft de mens zien als mens, dus als zedelijk wezen, met rede en geweten begaafd, en niet alleen als een biologisch wezen, als dier, dat wil van zelfsprekend zeggen als roofdier. Juist dit punt is het dat ons mét de Christenen tezamen doet staan tegenover hen die de autonomie van de menselijke persoonlijkheid opgeven, ze weg verklaren als eigenlijk alleen maar een vorm van het vegetatieve leven of als in de grond of in oorsprong "niets anders dan" een resultaat van biologische of technische processen. Het nationaal-socialisme was een aanschouwelijke demonstratie van zulk een herleiding van normen of levensverschijnselen. Voor hem, die het eigen karakter van dezelfde norm niet erkent, is recht in laatste instantie macht en de laatste instantie is de enige die erop aankomt. In dit erkennen van normen, van zedelijke waarden en gedragsregels, staat de humanist naast de Christen aan dezelfde zijde tegenover hen, voor wie de mens, eigenlijk in de grond niet meer is dan een dier en, waar het

dier "eigenlijk" een automaat is, ook een automaat.

Wat humanist en christen scheidt.

Maar ten aanzien van de vraag naar de bevestiging, de fundering van de door beiden aanvaarde zedelijke waarden en gedragsregels gaan de wegen van de humanist en van de Christen uit elkaar. Zoals de Christelijke dogmatiek eeuwenlang geworsteld heeft met het probleem van de theodicee, de verklaring van het kwade, zo heeft, juist omgekeerd, de humanist moeite met de verklaring van het goede. Ja, hoe kan de humanist van "goed" spreken, als hij geen stem verneemt uit het transcendent? Het is immers duidelijk, dat als het begrip "goed" in laatste instantie' blijft binnen de sfeer van de mens; als het tot de kring van menselijke ervaring en bestaan blijft behoren en daar niet buiten of boven uit komt, als de mens dus waarlijk autonoom is in volstreekte zin, als de mens persoonlijk of als collectiviteit, dus als volk, natie of ras, ja desnoods als de hele mensheid, doch van de mens blijft, dan, zoals Dr. Boerwinkel het zeer juist heeft uitgedrukt, stikt de mens in zich zelf. Degenen die zich humanist noemen, moeten zich er wel van bewust zijn, dat de autonomie van de mens in volstreekte zin genomen, het Humanisme noodwendig hiertoe voert. Tenslotte betekent "goed" dan nuttig voor de mens, als individu of collectiviteit, of lust-vermeerderend of moeite en onlust-vermijndend of iets van dien aard, maar in elk geval iets anders dan "goed". Als het Humanisme ernst maakt met de autonomie en inderdaad ergens de natuurlijke sfeer van het menselijke bestaan overschrijdt, vindt de mens zich onvermijdelijk op het eind weer op zich zelf teruggeworpen en blijft dan alleen zij biologisch vitale leven als laatste maatstaf en gegeven over.

Het absolute van de zedelijke norm.

De mens of mensheid kan geen laatste doel van de mens zijn. Het Humanisme moet de mens op een of andere manier te boven of te buiten gaan. Evenals op logisch terrein alle denken het begrip waarheid veronderstelt en het begrip wetenschap zonder dat zijn constituerende basis verliest, evenzo moet ook de humanist erkennen, dat volledige autonomie van de mens in de strikte zin een onhoudbare gedachte is en dat zonder de idee van iets dat het menselijke bestaan te boven gaat" de woorden goed en kwaad hun zin verliezen, in strijd met onze intuïtieve zekerheid. Maar evenmin als op logisch terrein de aanvaarding van het begrip waarheid medebrengt, dat wij ons de waarheid behoeven te denken als "iets" dat hier of daar aanwezig en voor ons te vinden is, evenmin behoeft de aanvaarding van een bovenzinnelijk moment in de mens op ethisch terrein, te leiden tot de gedachte van een eeuwig goed een summum bonum of een, aantal absolute normen of gedragsregels die hier of daar gereed liggen en voor ons te vinden zijn. De humanist heeft het 19e eeuwse historisme en relativisme te volledig geassimileerd en in zich opgenomen om niet in te zien, dat elke bepaling van de menselijke bestemming, van enig einddoel en elke bepaalde gedragsregel afhankelijk is van tijd en plaats. Hij ziet zich genooddaakt iedere aanspraak op absolute gelding van iedere concrete norm af te wijzen, maar geeft daarmee de idee van het goede als iets dat de mens als biologisch wezen te boven gaat nog niet prijs. Omdat er voor ons geen einddoel of hoogste goed concreet te denken of te formuleren valt

is het zedelijk handelen niet zonder richting.

Wat als het goede wordt aangewezen wisselt naar tijd en plaats, maar het ligt in het wezen van de mens dat hij, van dit aanwijzen niet aflat kan en daarbij niet op zich zelf wijst. Voor het historisch en sociologische denken houdt geen enkele absolute aanspraak stand, maar in de historisch telkens wisselende aanwijzing van het goede, m.a.w. in het oordeel over eigen en andere concrete daden wordt dit zedelijk oordeel als absoluut ervaren en hierdoor gaat het Humanisme de volstrekte autonomie van de mens te boven. Hier ligt een tegenspraak tussen het denken, waarvoor niets absoluuts stand houdt, en de zedelijke ervaring. Maar, het is de vraag of het begrip absoluut zoals wij dat zoeven gebruikten voor het denken, wel een zin heeft. Is het niet zo, dat de mens voortdurend boven zich zelf uit grijpt naar iets wat voor het denken een illusie moet heten, totdat het denken beseffen gaat dat achter deze illusie geen andere werkelijkheid meer ligt, zodat het woord illusie zijn zin verliest en wat illusie leek echt blijkt te zijn, in de volle want enige zin die het woord echt voor ons mensen kan hebben.